

LIPTÁK PÁL: *Embertain és emberszármazástan* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1969. 284 oldal, 148 ábrával. Ára: 42,—Ft)

Tudománytörténeti szempontból nem lenne érdektelen annak a kérdésnek vizsgálata, hogy milyen körülmények játszottak közre abban, hogy a rendszeres embertain és emberszármazástan egységes, egyetemi tankönyvének megjelentetése csak 1969-ben vált lehetségessé hazánkban.

A második világháború előtt megjelent embertain tárgyú szakkönyvek, monográfiák az egyetemi oktatást nem, vagy csak közvetve szolgálták és tartalmi keretük sajátos célkitűzéseiknek megfelelően korlátozott volt. A felszabadulást követően először az 50-es, majd a 60-as évek folyamán a Tankönyvkiadó által — kézirat formájában — megjelentetett egyetemi jegyzetek szolgálták az egyetemi embertain oktatást. Az említett egyetemi jegyzetek igen korlátozott példányszámuknál és kiállítási módjuknál fogva szélesebbkörű publicitásra nem [tart]hattak számot. Mindezek a tények önmagukban is fokozott mértékben hívták fel a figyelmet LIPTÁK PÁL tanszékvezető egyetemi tanár tollából megjelent egyetemi tankönyvre.

Egyetemi tankönyvet írni felelősségteljes és nehéz feladat, és ez sokszorosan érvényes az embertainra.

Magas igényű egyetemi embertain tankönyvet közreadni — mondjuk ki nyíltan — igen nehéz vállalkozás. A széles körű, a tudományág egész területét felölelő ismeretanyag tömör közlése, az alapvető és a kor színvonalán álló vizsgálati módszerek és eljárások ismertetése, valamint az elméleti kérdések, gondolk itt elsősorban is az antropogenezisre, a hominizációra, valamint az antropotaxonómiára, egyértelmű és kritikai szempontokat figyelembe vevő megfogalmazása igen magas fokú szellemi erőfeszítést, koncentrációt igényel. A szerzőnek mérlegelnie kellett, melyek a tudományág alapvető kérdései, új eredményei és megközelítéseknek melyek a kor színvonalán álló lehetőségei. Mindezt nehezítette a szerző rendelkezésére álló szűkre szabott terjedelem. A szerző mindezen feltételekből adódó problémákat eredményesen oldotta meg és a megjelent egyetemi tankönyv az embertain és emberszármazástan minden alapvető kérdéséről, hol szűkebb, hol szélesebb körű tájékoztatást nyújt. A szerző az előszóban írja: „Igyekeztünk minden más tankönyvtől eltérni, eredetét nyújtani, nem az eredetiség kedvéért, hanem azért, hogy például, az immár túlon túl megszokott, unottá vált ábrákat ne lássa újra az érdeklődő, s a szöveg is röviden, de lényegre mutatóan, lehetőleg a kor szintjén tájékoztassa a tanulót és az olvasót, még akkor is, ha a terjedelem szabta korlátozások elképzeléseink megvalósítását nem mindig tették lehetővé”. A tankönyvnek ténylegesen megállapítható jellegzetessége az eredetire való törekvés, ez kitűnik a munka tartalmi mondanivalójának csoportosításában, valamint az egyes főfejezeteken belül az alfejezetek felosztásában. Magam részéről úgy vélem, hogy helyenként az „eredetét nyújtani” törekvés inkább formai, mint tartalmi. Vizsgáljuk meg, az előbbieken vázoltak alapján, mennyiben jut kifejezésre a tankönyv egysége, a fő fejezetek és azon belül az egyes problémáknak az alfejezetek szerinti aránya.

Az embertain három fő problémakörének (Embertain tárgya, módszerei; antropogenezis, hominizáció, elő- és ősember leletek ismertetése, rendszerezése; antropotaxonómia, történeti, embertain) egységét a szerző a fő fejezetek megosztásában egyensúlyban tartotta. Az 1—4. fő fejezetek a tankönyv 37%-át; az 5—12. fő fejezetek (emberszármazástani fejezetek) a munka 42%-át, a 13—15. fő fejezetek (anthropotaxonómia, népek és rasszok paleoantropológiai kérdései) a könyv 21%-át teszik ki. Az egyes fő fejezeteken belül az alfejezetekben tárgyalt problémák esetében már nem ilyen egyértelmű az arányos megosztás és az egyensúly.

Mielőtt az egyes fejezetek kritikai ismertetésére áttérnék, az egyetemi tankönyv egészéről alkotott véleményemet a következőkben foglalom össze.

1. A tankönyv koncepciója és eszmei felépítése az egyetemi embertani oktatás célkitűzéseinek megfelelő.

2. A terjedelem adta kereteken belül az ismeretanyag közlése mértéktartó.

3. A tankönyvnek legsikerültebbek az emberszármazástani és antropotaxonómiai fő fejezetei. Különösen az utóbbi problémakörben mutatkozik meg a szerző teljes biztonsága és több évtizedes munkássága eredményeként kikristályosodott rendszerezése, okfejtése és az összefüggések világos fogalmazása.

4. Az 1—4. fő fejezetek — megítélesem szerint — elnagyoltak s bizonyos kérdésekben megtorpanás észlelhető, amelyet leginkább oly formában fejezhetünk ki, hogy amit a szerző megírt az helytálló, de ez ma már bizonyos mértékig kevés, s a hiányosság ott mutatkozik, ahol a szerző nem definiált, nem magyarázott, nem részletezett és nem utalt.

A tankönyv első négy főfejezetével szemben a további fejezetek sokkal mélyebb szintet érintenek, és ez az, amit bizonyos mértékű egyensúlybontásnak tartok. Az 1—4. főfejezetekben a fizikai antropológia alapp problémáinak részletezése és az ismeretanyag tételes közlése mindig ott szakad meg, ahol azok részletesebb, biológiai, genetikai alapjait kellene megadni. A tudományág problémáinak, jelenségeinek, sajátos vizsgálati módszereinek, a biológiai jelenségek összefüggéseiben történő tárgyalása szolgálta volna leginkább a kívánatos ember szemlélet eleméleti és gyakorlati kialakítását.

Tudatában vagyok annak, hogy kritikai észrevételeket tenni sokkal könnyebb feladat, mint előzmények nélkül megalkotni a mai tudományos és didaktikus igényeknek megfelelő tankönyvet. Nyilvánvaló, hogy a szerző is tudatában volt annak, hogy melyek a tankönyv igazán sikerült fejezetei, s melyek azok, amelyeken egy újabb kiadás esetén javításokat, kiegészítéseket kell eszközölni.

A következőkben az egyetemi tankönyv egyes főfejezeteinek részletproblémáira térek ki.

Az 1—4. főfejezet részletezi az antropológia tárgyát és kutatástörténeti áttekintést ad arról a fejlődésről, ameddig a jelenkor antropológiája elért. A tömör összefoglalás tényleg eredeti és újszerű. Nem érthetünk egyet a szerzővel, hogy a magyar antropológia történetében a legújabb történéseket mellőzi. Joggal felmerül az a kérdés, hogy a szerző szerint talán a magyar antropológiának nincs jelene? Ez annál is szembetűnőbb, mivel a nemzetközi áttekintésben széles körű és kritikai elemzést ad a jelenkor antropológiai törekvéseiről és a nevesebb kutatókról. Az is szembetűnő, hogy a szerző a 14. oldalon a sportantropológiával összefüggően, egy, a szakmán kívülről szakembert (*Bakonyi Ferenc*) érdemesnek tartott nemcsak megemlíteni, hanem az általa vezetett kutatás jelentőségét is kiemelni. A biometria, matematikai statisztika alfejezet, megítélesem szerint, rendkívül szűkre szabott, annak részletezettebb, példákkal dokumentált kifejtése feltétlenül kívánatos lett volna.

A kvantitatív és kvalitatív embertani jellegek variációi fejezet szerkezeti felépítése megfelelő, azonban az egyes jellegek definíciója, anatómiai variációk meghatározása kívánni valót hagy maga után. Nyilvánvaló, a szerző gondolatmenetében arra gondolt, hogy e kérdéseket egyetemi előadásai során részletezte, bemutatta, megmagyarázta. Egy egyetemi tankönyvben, amelyet munkájuk során más szakmabeliek is felhasználni kívánnak, nem elegendő egy-egy jelenségnek a megemlézése. Így 1. az 59. oldalon a trochanter tertius és még más anatómiai képletek szerepelnek, amelyeknek sem szöveges, sem egyéb magyarázata a könyvben nem található. Ez annál is inkább fontos, mert az emberszármazástani főfejezetben ezek megemlézése ismét sorra kerül.

Az antropofiziológia néhány kérdése c. alfejezet bevezetésében a szerző kiemeli, miszerint „A fiziológiai és a biokémiai vizsgálatok a modern antropológiai kutatások előterébe kerültek, annyira, hogy némelyek már az ún. „klasszikus antropológia válságáról beszélnek”. — Megítélesem szerint nem „a válság” a probléma, hanem a fizikai antropológia alapp problémáinak megfelelően jelentősek és fontosak a kutatások, éppúgy, mint az antropotaxonómia vagy az emberszármazástani egyes részterületei. És itt, e helyen térek vissza a tankönyv 15—16. oldalán tárgyalt humánbiológiára. Megítélesem szerint napjainkban a humánbiológia tárgyának, célkitűzéseinek és módszereinek ismertetése feltétlenül nagyobb teret igényelt volna. A humánbiológia a fizikai antropológia határait átlépve, és a hangsúlyt az „emberi népességekre” helyezve, elméletében és módszereiben szélesebb körűen igyekszik a biológiai jelenségeket vizsgálni és értelmezni, különösen a napjaink adta társadalmi folyamatokban. A fizikai antropológia és a humánbiológia között — miként azt a szerző is írja — nincs elvi eltérés, csak, míg a fizikai antropológia az egyetemes (univerzális) ember evolúciójára és variációjára kíván tényanyagot és magyarázatot szolgáltatni, addig a humánbiológia elsősorban is a változó ember és népességek (populációk) vizsgálatán át a mélyebb összefüggések feltárását tekint feladatának.

Az ontogénia, A nemek közti különbség, Testalkat c. fejezet sikerültnek tekinthető, lényeges

ismeretanyagot közöl tömören; csupán a testalkat alfejezet érdemelt volna bővebb részletezést.

Az antropológiai humángenetika c. fejezet a genetika alaptörvényeinek és az antropológiában jelentős tényeknek tömör ismertetésére szorítkozik. A szerző a normális emberi jellegek öröklésmenetének tanulmányozására hívja fel a figyelmet és lényegében ez határozza meg a populációgenetikai kérdések tárgyalásmódját is. Összefoglalóan e fejezetről és az azon belül tárgyalt egyes kérdésekről az a véleményem, hogy egy 1969-ben megjelent egyetemi embertani tankönyvnek többet kellett volna nyújtani. Gondolok itt elsősorban is vizsgálati methodikákra, konkrét példákra és az ethnikai embertani vizsgálatokkal összefüggően a normál embertani jellegzetességek öröklésmenete vizsgálatának lehetőségeire.

Mint azt már az általános értékelésben megemlítettem, a tankönyv legsikerültebb része a főemlősöket, az antropogenezist és az ősemberi leleteket tárgyaló fejezetek. A szerző az evolúció szempontjait, a szisztematikai gondolatmenetnek megfelelően, módszeresen építi fel az ember származástan teljes problémakörét. Pontról pontra kiemeli mindazon tényezőket, amelyek az antropogenezis folyamatának megértésében alapvetőek. A fossilis és recens főemlősökön át, az ember előtörténetén keresztül vezeti fel a Neanthropus-ig bezáróan az antropogenezis, hominizáció folyamatát. Külön megemlítendőnek tekintem, hogy e fejezetekben gondolatokat ébresztő a kérdések tárgyalása és ezt azért is tartom megemlítendőnek, mert a II. világháborút követően a közvéleményben sokszor túlzottan szimplifikált ismeretanyag téves és megalapozatlan következtetésekre adott lehetőséget. LIPTÁK PÁL tankönyvének e része tényanyagában, biológiai koncepciójában, és tömör kifejezési módjában világos eligazítást nyújt mindazoknak, akik az emberszármazástan kérdéseivel foglalkozni kívánnak.

A tankönyv legegységesebb és tartalmában legeredetibb főfejezete az antropotaxonómia. A politipikus és polimorf Homo sapiens nagy emberfajtainak és azokon belül az egyes rasszoknak genetikai és szisztematikai fölépítése egységes rendszert alkot. Ez a fejezet önmagában is cáfolatát adja mindazon téves és tudománytalan fajelméleteknek, amelyek a II. világháború előtti fizikai antropológia egyes képviselőinek tanításaiban tükröződött, s amely a szörnű embertelenségeknek forrásává vált. E fejezetre csupán egyetlen kritikai megjegyzést kívánok tenni, és ez a humángenetikára, azon belül a populációgenetikára vezethető vissza. Az antropotaxonómiának természetszerűen az alapja a humángenetika, s ha ez igaz, úgy annak nem csupán tételesen, hanem okadatolt igazolását is meg kellene adni az egyes rasszok embertani jellegzetességeit illetően.

A tankönyv utolsó részének főfejezetei a történeti antropológiának a mezolitikumtól a magyar középkorig terjedő vázlatos ismertetésével foglalkozik. Megítélésem szerint e fejezet lehetne részletesebb és tartalmazhatná mindazon kutatások eredményeit is, amelyben a szerzőn kívül más magyar szerzők is közreműködtek.

A tankönyvet igen gondosan összeállított név- és tárgymutató egészíti ki. A szerző által kiválogatott ábraanyag igen illusztratíve kíséri a szöveget — sajnos a nyomdai előállítás nagyon sokat vett el a képanyag értékéből. Ugyancsak itt kell említést tenni arról is, hogy a nyomdai munka során igen sok zavaró sajtóhiba maradt a könyvben, ez gondosabb ellenőrzéssel elkerülhető lett volna.

LIPTÁK PÁL egyetemi tankönyvének megjelentetése a magyar embertannak jelentős fordulópontját képezi. A szerző gondosan építette fel könyvének tematikáját, és a hangsúlyt a vitatott problémákra helyezte. A könyvnek az általam részletezett hiányosságai nem érintik a koncepciót és felfogásom szerint a nemzetközi szakirodalomban ismeretes embertani egyetemi tankönyvek sorában e munka rangos helyet foglal el.

Dr. Nemeskéri János

OLIVIER, G.: *Practical Anthropology* (Charles C Thomas Publ. kiadása, Springfield, Ill. 1969. 330 oldal, 103 ábrával. Ára 12,50 \$)

Egy-egy antropológiai tankönyv, kézikönyv megjelenésekor felvetődik az emberben a gondolat, milyen érdekes és tanulságos lenne megvizsgálni egyszer az antropológiai tankönyvek megjelenésének történetét. A sort a franciáknál TOPINARD 1885-ben kiadott *Éléments d'Anthropologie générale* c. könyve nyitotta meg, és ezt követték a többiek, amelyeket a magyar antropológusok is használtak. A tankönyvek szerkezetét, tematikáját természetesen mindig a kor tudományos színvonala és érdeklődése szabja meg. Így tehát tudománytörténeti szempontból végig lehet követni a szakmán belüli érdeklődéshullámzást, egy-egy témára való figyelem-összpontosítást, ill. később a figyelem más témákra való terelődését. A jó tankönyvek eszerint egy-egy korszak tudományos eredményeit kikristályosított formában sommázzák, és szinte új korszakot nyitnak.

OLIVIER professzor könyve a francia irodalomban — és most már angol nyelvterületen is — általában betölti ezt a szerepet. A francia nyelvű első kiadás után (MALÁN professzor recenzióját lásd az *Anthrop. Közl.* 1960. évi, 4. kötetének 50–51. oldalán!) egy évtized sem telt el a könyv angol kiadásáig, amelyet az ír M. A. MAC CONAILL anatómus professzor fordított, és amely ugyancsak H. V. VALLOIS professzor előszavával jelent meg, szép, igényes kiadásban.

A könyv két nagy részre oszlik: a 124 oldalnyi első rész 16 fejezetben foglalja össze az „élők antropológiáját”, a második — terjedelmében és jelentőségében nagyobb, 170 oldalnyi, 17 fejezetre tagoló — rész a csontváz antropológiájával foglalkozik.

A könyvben egyes fejezeteket alaposabban, az első kiadáshoz képest sokkal részletesebben írt meg a szerző. Így igen hasznos a teretről írott első fejezet, az arc, a fül, a fogazat és a dermatoglypha problémáinak részletes tárgyalása. Különösen a fogazat fejezetében emelhetjük ki a részletes és pontos morfológiai leírást, az osztályozás és a fogak áttörésének gyakorlatias, táblázatokba is foglalt leírását. E részt a fogakban is megnyilvánuló nemi dimorfizmus és a különböző anomáliák ismertetése tehetné teljesebbé. — Az egész tankönyvön genetikus szemlélet vonul végig.

A könyvet a második rész emeli az „átlag tankönyvek” sorából az antropológus mindennapi munkaeszközévé: a nehézkesen használható, több kötetes kézikönyvek helyett itt egyben kapjuk meg a napi munkafeladatokhoz leggyakrabban használt adatokat, index-kategóriák értékeit, formulákat, sémákat stb. E részhez kapcsolódik az elemi statisztikai számítások, eljárások vázlatos ismertetése. A könyvnek, és különösen a második résznek, nagy értéke abban rejlik, hogy OLIVIER professzor tömör, de mégis mindig világos, közérthető stílusban írja le a „klasszikus antropológia” kiforrott és jól bevált módszereit, és ezzel teszi könyvét újszerűvé. Ugyancsak hasznosak a fejezetek végén megadott irodalomjegyzékek, amelyeket a szerző főleg német és angol nyelven megjelent művekkel egészített ki.

Jelentősen (mintegy 20%-kal) bővült a könyv ábraanyaga is, sőt megadja a szerző a legfontosabb antropológiai folyóiratokat, valamint az antropológiai mérő- és vizsgálóeszközöket gyártó cégek listáját. Mindezek, a kötet végén található 6 oldalnyi tárgymutatóval együtt, a könyv használhatóságát növelik.

OLIVIER professzor könyve tehát az antropológia mai ismeretanyagát a kor színvonalán tárgyalja, és alkalmas arra, hogy mind az egyetemi hallgatók, mind pedig a már működő antropológus kutatók népszerű kézikönyvévé váljon.

Dr. Eiben Ottó

KISZELY ISTVÁN: *Sírok, csontok, emberek. Embertan a régészetben.* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1969. 430 oldal, 183 ábrával, 90 képpel. Ára: 50.— Ft)

a A könyv a történeti embertan vizsgálati módszereit, eredményeit ismerteti és tájékoztatni karja az olvasót arról a munkáról, melyet a történeti embertannal foglalkozó antropológus végez.

A Gondolat Kiadó szép munkája, *Egyed* András színvonalas rajzai, *Susits* László tökéletes felvételei s a korszerű szinten álló szerkesztés, szemléletességre való törekvés az első, ami az olvasó szemébe tűnik. A könyv rendkívül tetszetős és — különösen a laikus olvasó esetében — komoly szakmai munka benyomását kelti. Sajnálatos tény azonban, hogy tüzetesebb átolvasás után több lényeges kívánnivalót hagy maga után. A teljességre való törekvés igénye nélkül szeretnénk rámutatni a fejezetek sorrendjében egy-két jellemző vonására.

A Bevezetés-ben (13. o.) — idézés és utalás nélkül — szó szerinti egyezést találunk BARTUCZ LAJOS „*Embertan*” jegyzetének (Budapest, 1954. 5–6. o.) szövegével.

Az I. fejezet, melyet G. JEREM ERZSÉBET írt, sok problémát ölel fel, helyenként azonban — főként a különleges temetkezési szokásokkal foglalkozó rész — túl terjengős.

A II. fejezet a Duna-medence ősi népeivel és temetkezési szokásaival foglalkozik. A kérdéssel jó összefoglalást ad, bár ez a rész is kissé bőbeszédű. Különösen jók az ábrák.

A III. fejezet (a könyvben egyébként IV.-gyel van jelezve) a csontvázleletek korának kérdésével foglalkozik. E fejezet sok új és modern módszert ismertet, de nem említi, hogy ezek alkalmazása nálunk még közel sem általános.

A tulajdonképpeni IV. fejezet a csontok morfológiai jellegeinek és kémiai tulajdonságainak az alapján történő nemiség meghatározását ismerteti.

Az „Elődeink életkora” című V. fejezet az elhalálzási kor morfológiai, kémiai és szövettani adatok alapján történő meghatározás lehetőségeit tárgyalja. E fejezetben ellentmondás mutatkozik a késői gyermekkor és ifjúkor meghatározásánál. Utóbbi a szerző — teljesen helytelenül — a serdülőkorrall azonosítja. A bronkori népesség átlagos életkoráról beszélni (94. o.) teljesen lehetetlen, hiszen a leletek legnagyobb része még nincs publikálva.

A VI. fejezet a termettel és kiszámításának problémájával foglalkozik. E fejezet érinti a növekedést is. A 45. ábrán a „csirigvánó indián (mongolid)” megjelölés szakmailag vitatható A 47. ábrában EIBEN adatait felhasználja, az irodalomban azonban erre nem utal. Az 50. ábra idejét múlta és így szűkségtelen.

A VII. fejezet lényegében a LIPTÁK PÁL féle taxonómiai módszer ismertetése. Az irodalmi adatok kritika nélkül átvételéről tanúskodik az, hogy a turandí rász hazai 40%-os előfordulásáról beszél (149. o.). A 70. ábra BARTUCZ könyvéből származik — hivatkozás nélkül.

A VIII. fejezet az ember kialakulásának ismertetését tartalmazza. E fejezet felépítése meg lehetőségen problematikus, amit az is mutat, hogy a vértesszőllősi lelet tárgyalására három alkalommal is visszatér — ellentmondó adatokkal. A homlokeresznek margo supraorbitalis-ként való megjelölése szakmai tévedés (172. o.), Modjokerto helységnevét kétféle változatban is szerepel: Modzsokerto (175. o.), Modsokerto (164., 177. o.). A „Homo praesapiens” elnevezés a szakmai irodalomban újnak tűnik. E fejezet kétségtelenül a könyv egyik leggyengébb része.

A következő rész a mai Magyarország területén élt régi népek emberével foglalkozik. Régészeti koronként adja meg a magyarországi lelőhelyeket, valamint az akkor élt emberek jellemzését. A fejezet felépítése jól tagolt, sajnos azonban szakmailag sok kívánnivalót hagy maga után. Így kérdés, hogy — fentiek alapján — a bronzkori népesség jellemzését milyen feldolgozás alapján adja meg a szerző. A bronzkori csontvázak számát 400-ra becsülni (188. o. 85. ábra), abszolút tájékozatlanságra vall, hiszen csak a Tápé-Széntégláegetői temető sírjainak száma közel 700. A 86. ábrán Hódmezővásárhely-Fehértó lelőhely nem is szerepel, holott az egyik legfontosabb szarmatai temető. A 87. ábrán Madaras lelőhely, — mely rendkívül szép mongolid leleteket szolgáltatott — nem is szerepel. A 88. ábrán Szatymaz, 260 síros lelőhelyével pontos neve Békés-Povádzug! A 205. oldalon egyébként a lelőhely helyes nevére utal a szerző. A 193. oldalon Szeged — Kunhalom néven feltüntetett lelőhely helyes neve Szeged — Kundomb.

A X. fejezet rendkívül vázlatosan érinti a magyarság eredetének kérdését. A 202. oldalon találjuk azt a megjegyzést, hogy a „turáni” típus a mai magyarságnak mintegy 1/4-ét alkotja. A szerző ezt elsősorban BARTUCZ 1938-as munkája alapján állítja, a legújabb adatok azonban ezt nem támasztják alá. Tévedése elsősorban abból fakad, hogy a szerző a mai élő népesség vizsgálatával soha nem foglalkozott, adatait pedig kritika nélkül vette át.

A könyv következő fejezete történeti vonatkozású hazai ásatásokkal és exhumálásokkal foglalkozik. E fejezet elsősorban a laikus olvasó számára lehet érdekes. A helyenkénti szó szerinti szövegátvétel itt sincs idézőjelben, s tulajdonképpen az egész fejezet BARTUCZ posztumusz munkájából van átvéve.

A XII. fejezet a hazai irodalomban az újdonság erejével hat és az arc rekonstrukciójának kérdésével foglalkozik. A könyv egyik legjobban megírt fejezete.

A szerző a fogak morfológiájával, a fogsor alakjával és kémiai összetételével, valamint a fogak betegségeivel foglalkozik a XIII. fejezetben. Ez sok adatot tartalmaz, jóllehet azok egy része szükségtelen. Sajnálatos tény, hogy a szerző TÓTH KÁROLY ilyen vonatkozású publikációját meg sem említi; a „foghiány és fogtöbblet” című fejezetben a fogtöbbletről szó sincs, amit talán az indokol, hogy külön részben foglalkozik a számféletti fogakkal. Az 56. kép — a jelöléstől eltérően — nem fogtöbbletet, hanem fogtorlódást ábrázol.

A XIV. fejezet a trepanáció problematikáját érinti. Jó áttekintést ad a kérdésről, amelyet néhány szép ábra is alátámaszt. E fejezet sem mentes azonban fogyatékoságoktól. Így idézi LERSCH munkáját, jóllehet az az irodalomban nem szerepel. A fejezet nem is említi a Szőregi bronzkori trepanált leletet, amely a 115×102 mm nagyságú trepanációjával valójában jelentősnek számít. A szerzőnek a 274. oldalon idézett 160×125 mm nagyságú trepanációs példája feltűnően nagy értéknek tűnik. E fejezetben vezeti be a szerző az „öreglyuk lékelés” fogalmat. Lyuk lékelése valóban új fogalom lehet! Ugyanebben a fejezetben szerepel a következő szöveg: „... állatokon és halott emberen végzett kísérletek alapján igen nehéz volt az öreglyukat élő állapotban megközelíteni”.

A XV. fejezet a koponyatorzítás módszereit ismerteti. Szép rajzokkal és ábrákkal mutatja be a különböző módszereket. E fejezetben hol 128 (280. o.), hol 129 (282. o.) hazai makrokefal leletről van szó. A 290. oldalon a 126. ábrára hivatkozik, de a 125.-et írja.

A XVI. fejezet azokat a betegségeket tárgyalja, amelyek a csontvázrendszerrel előfordulhatnak. Rendkívül bőven ismerteti ezeket, jóllehet megállapításuk történeti anyagon közel viszonyítva — kisebb.

A XVII. fejezet a leleteknek a temetőn belüli esetleges családi összefüggésének megállapítási lehetőségeit ismerteti, elsősorban a rendellenességek öröklődésének az alapja. A 162. ábra „egyosztatú inkacsont” megnevezésű rajza tulajdonképpen os apicis, amelyről a 378. oldalon van szó, vizsgált valódi inkacsontot a szerző nem mutat be. A perforatio olecrani nem más, mint a foramen entepicondyleum, és ez atavisztikus jelenség.

A Függelék-ben a csontváz metrikus vizsgálatát, valamint az adatok statisztikai feldolgozását érinti a szerző. Ez a rész elsősorban a méretek meghatározására vonatkozóan nyújt

felvilágosítást, a statisztikai részben azonban a „leggyakoribb jelölések” címszó alatti példák BARTUCZ jegyzete alapján készültek és nem veszik figyelembe az azóta eltelt idő alatt bekövetkezett módosításokat.

Az Irodalmi tájékoztatóban sorolja fel a szerző az általa felhasznált irodalmat, sajnálatos módon nem a fejezetek számozásának megfelelő sorrendben. Az irodalommal kapcsolatosan jegyezzük meg azt, hogy a szerző négy munkáját idézi és emellett a történeti embertani kutatások terén jelentős tevékenységet végző és számos publikációval rendelkező Тóти Тивротól mindössze két publikációt említ. A könyvben egyébként éppen az említett szerző által is alkalmazott vizsgálati módszerről nem is esik szó. Ez a tény kettőjük antropológiai tevékenységének ferde keresztmetszetét adja.

A könyv befejező részét képezi a név- és tárgymutató, amely a szöveg áttekinthetőségét megkönnyíti.

Feltétlenül szólunk kell még arról is, hogy a könyvben számos szokatlan fogalom- és névmegjelölés található. Ezek közül legyen szabad példaként néhányat felhozni. „Tömörkényi István” (15. o.), „a termet vékony . . . európai nagyraasz” (139. o.), „Atlantoanthropus” (163. o.), „Australoptihecusz, Paranthropusz” (169. o.), „index szerinti szélesfejűség” (205. o.), „dinári rassztípus csoport” (215. o.), „Kaszpi-tenger” (280., 288. o.), „mintaegység-egységesség” (389. o.).

Összegezve megállapítható, hogy egy ilyen jellegű könyv megjelentetése már régen aktuálisává vált. A könyv megírásával a szerző értékes munkát végzett. Szakmai tévedései és hibái tüzetesebb lektorálással elkerülhetők lettek volna, ami kétségtelenül növelte volna a könyv értékét. Megítélésünk szerint helyesebb lett volna, ha szerző neve előtt az „összeállította” megjelölést használja, mert itt valóban másról nincs szó, mint arról, hogy nagyon sok kutató fáradságos munkájának eredményeit felhasználva és — sajnos — nem egyet kritika nélkül átvéve, állított össze egy népszerűsítő munkát. A tudományos eredmények népszerűsítése fokozott szakmai szilárdságot követel és ez különösen fontos az antropológia esetében.

A munka több fogyatékossága ellenére, azért jelentős, mert felhívja a figyelmet azokra a lehetőségekre, amelyeket a történeti antropológiai vizsgálatoknál figyelembe kellene venni.

Dr. Farkas Gyula

SCHMIDT-KOLMER, E.—KLIMT, F.—SCHWARTZE, P. (kiadók) és TIEFENBACH, W. (szerk.): *Der kindliche Organismus unter Belastung* (Berlin, 1970. 191 oldal. Ára: 5.—DM)

1969. szeptember 15—17-én Berlinben rendezték meg az „Über Entwicklungsphysiologie des Menschen” című II. nemzetközi szimpoziумot, amelynek anyagát német nyelven e kötetben adja közre a „Gesellschaft f. Pädiatrie der DDR” és a „Gesellschaft der Physiologen der DDR”. A szimpoziум fő témája adta a tanulmánykötet címét. A konferencián 40 referátum hangzott el (20 NDK-beli és 20 külföldi), de a kötet további öt olyan szerző tanulmányát is közli, akik személyesen nem lehettek jelen a szimpoziumon.

A tanulmányok első csoportja a *testi fejlődés, terhelés és teljesítmény* témaköréből adódik. E tanulmányok az ontogenezis alapvető törvényszerűségeit (ARSHAVSKI, BIRJUKOVIC, MARKOSZJAN, JANEV), a keringési és légző szervrendszer alkalmazkodását az edzésekhöz (KLIMT, TRUPAT, SCHOLTZ, LINKE és munkatársai, DIETRICH, JAHNE-LIERSCH és munkatársai, KOZAKOVA, LABITZKE), a motoros koordináció fejlődését (BURKEJEVA és munkatársai, GATEV), a gyermekek sportbeli terhelhetőségét (WEIDEMANN és munkatársai, WAFELBAKKER), a vegetatív labilitás és az agykárosodások összefüggését (KIEHL) tárgyalják. EIBEN a 6—10 éves gyermekek fizikai terhelhetőségéről ír longitudinális vizsgálatai alapján.

A tanulmányok második csoportja az *oktatási terhelést* vizsgálja, a munkafiziológia ismert témaköreiben. A harmadik csoportban *neo- és postnatalis fiziológiai* kérdéseket, a negyedik csoportban a *neurofiziológia és a magasabbrendű idegtevékenység* kérdéseit tárgyaló tanulmányok kaptak helyet.

Az ízléses kötet a tanulmányok angol nyelvű összefoglalásaival zárul.

Dr. Eiben Ottó

RUBIN, A. (szerk.): *Handbook of congenital malformations* (Saunders, W. B. Co. kiadása, Philadelphia — London, 1967. 398 oldal, 34 ábrával. Ára: 14.—\$)

A fejlődési rendellenességek iránti érdeklődés az utóbbi évek folyamán jelentős mértékben megnövekedett. Ennek a megkülönböztetett érdeklődésnek az adja magyarázatát, hogy az utóbbi évtizedekben emelkedően van a koraszülések száma és azzal együtt a fejlődési rendellenességek előfordulása. Gyakorló gyermekgyógyászok, nőgyógyászok és még inkább a

humángenetikusok azok, akik ma mind behatóbban foglalkoznak e problémával, a demográfiai vonatkozások felvetésével. Modern szemléletű családtervezés éppen a genetikai tanácsadás keretében nyújthat tájékoztatást arra vonatkozóan, hogy egy-egy congenitalis fejlődési rendellenesség milyen más szervezeti anomáliákkal, defektusokkal járhat együtt, gyógykezelésük lehetséges-e, továbbá, hogy mi a kockázata annak, hogy egy szülőpár fejlődési rendellenességgel született gyermekét ismét olyan követi-e vagy sem.

A RUBIN szerkesztésében megjelent munka tizennégy fejezetre tagolódik, a fejezetek megírásában 27 kiváló szakember vett részt. Szervrendszerek szerint tárgyalja a munka, alfabetikus sorrendben, a legfontosabb fejlődési rendellenességeket. A több mint hétszáz fejlődési rendellenességet ismertető munkának nagy érdeme a rendszeres és áttekinthető tárgyalási mód. A szervrendszerek, szervek, érzékszervek szerint tárgyalt fejlődési rendellenességek ismertetésének sorrendje a következő: a fejlődési rendellenesség, syndroma megnevezése; gyakorisága; a feltételezhetően együttesen előforduló további anomáliák, defektusok öröklődésének tényezői, gyógykezelése, s annak várható eredménye; a kérdéses fejlődési rendellenességre vonatkozó legfontosabb irodalmi referencia.

A fizikai antropológia szempontjából e munka azért is jelentős, mert 116 olyan fejlődési rendellenességet tárgyal részletesen, amelyek a testi fejlődés, a mozgás aktív és passzív szervével, az idegrendszerrel, s azon túlmenően az arcvázzal, a szájüreggel és a fogazattal kapcsolatosak (achondroplasia, arachnodactylia, brachydactylia, clinodactylia, coxa vara, femur aplasia, fibula aplasia, hyperphalangia, osteogenesis imperfecta, osteopetrosis, platybasia, polydactylia, spina bifida, spondylolysis, syndactylia, symphalangia, sacralisatio, lumbalisatio, occipitalisatio, anencephalia, craniostenosis, hydrocephalia, macrocephalia, microcephalia, plagiokcephalia, scaphocephalia, oxikephalia, általában rendellenes koponyajalak, dentin dysplasia, dysostosis craniofacialis, hyperostosis, hypertelorismus, hypodontia, microstomia, taurodontia, torus mandibularis, torus palatinus, a clavicula anomáliái, a bordák anomáliái, a sternum anomáliái, albinizmus, Marfan-syndroma, epicantus, mandibulofacialis synostosis, női és férfi pseudohermaphroditismus). A 14. fejezet az etiológiai ágensekkel foglalkozik, részletezetten a fizikai és kémiai ágenseket tárgyalva. A több mint hétszáz fejlődési rendellenességet ismertető rendszeres műhöz gondosan összeállított tárgy- és névmutató tartozik.

A fizikai antropológiai kutatómunkában elengedhetetlen e könyv használata. Mind a jelenkori, mind a történelmi korokban élt ember csontvázleteinek vizsgálata során ugyanis az észlelt anomáliák, variációk gondos összehasonlító elemzése értelmezést nyújt a genetikai struktúrára, valamint a fejlődési rendellenességek gyakoriságára és azok életkor szerinti megjelenésének fokozataira.

Dr. Nemeskéri János

COWIE, V. A.: *A study of the early development of Mongols* (Pergamon Press, Oxford—London—Edinburgh—New York—Toronto—Sydney—Paris—Braunschweig. 1970. 110 oldal)

Az angliai defektológiai kutatóintézet által tervezett monográfia-sorozat első kötete 26 kis fejezetre tagolódik, 5 függelékként közölt esetfeldolgozás és a legújabb irodalom zárja be a művet.

A szerző célja a Down-kóros csecsemők idegrendszeri funkciója fejlődési mintáinak tanulmányozása. 79 Down-kóros csecsemőt vizsgált; 66 esetben a kórismét kromoszóma vizsgálattal megerősítették.

Az átlagpopuláció értékeivel való összehasonlítás céljából az irodalomból ismert standard korok funkciói mintáit vette alapul. Ezekhez az ismert adatokhoz viszonyította a Down-kóros csecsemők funkciói adatait úgy, hogy a csecsemőket 3 korcsoportra osztotta: I. 0—15 hetesek; II. 16—32 hetesek; III. 33—46 hetesek. A következő idegrendszeri funkciókat vizsgálta: tónus, kéz és talp fogóreflexe, Moro-reflex, járási automatizmus, trakciós válasz, hasi függészeti pozíció, patella reflex, szemmozgások.

Korrelációs számítások alapján kiderült, hogy a Down-kóros csecsemők értékelhető eltérést mutatnak az egészséges csecsemőpopulációtól abban, hogy az ősi reflexmechanizmusok később tűnnek el, továbbá jellemző két alaptünetük van, a hypotonus és a strabismus. A szerző hangsúlyozza, hogy a pszichológiai jelenségek súlyozott értékei (score) magas korrelációt mutatnak egymással, valamint a neurológiai tünetek súlyozott értékeivel.

COWIE könyve mindazoknak az antropológusoknak, humángenetikusoknak és orvosoknak az érdeklődésére számot tarthat, akik munkájuk során Down-kóros csecsemőkkel és gyermekekkel találkoznak.

Dr. Horváth László

AZ AKADÉMIAI KIADÓ GONDOZÁSÁBAN JELENT MEG

ACSÁDI GYÖRGY — NEMESKÉRY JÁNOS

HISTORY OF HUMAN LIFE SPAN AND MORTALITY

(Az emberi élettartam és halandóság története)

Angol nyelven. 1970. 346 oldal. 58 ábra. 130 táblázat.

Kötve 220, — Ft.

A rendkívül érdekes és újszerű mű szerzői az emberiség félmillió éves múltján át vázolják fel az emberi élettartam és halandóság történetének sokrétű problémakörét. Az antropológia és a demográfia módszereit egyeztetve a legalkalmasabb antropológiai leleteken, ásatási sorozatokon, az e célból kialakított vizsgálati módszerek és halandósági táblák alkalmazásával a demográfiai elemzés olyan lehetőségeit alakították ki, amelyek módot nyújtanak a felmerült hipotézisek alátámasztására.

A kötet, amely részletes paleodemográfiai bibliográfiát is tartalmaz, nélkülözhetetlen segédkönyve lehet az antropológusoknak és demográfusoknak, de rendkívüli érdeklődésre tarthat számot az archeológia, a történettudomány, a paleopatológia és az orvostörténet kutatói körében is.

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Műszaki szerkesztő: Merkly László. A kézirat nyomdába érkezett: 1970 XII. 3. Terjedelem: 7,95 (A/5) ív
Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

7. A tanulmányok statisztikai feldolgozásánál alkalmazott matematikai képletek jelöléseinek pontos magyarázatát meg kell adnia a szerzőnek. Ugyanez vonatkozik görög betűs vagy egyéb speciális jelölésekre is.

8. A tanulmányok tagolásában az alábbi beosztási elvek követését tartjuk kívánatosnak: 1. Bevezetés (a probléma felvetése, mai állása). 2. Anyag és módszer. 3. A vizsgálat, kutatás eredményei és azok (összehasonlító) értékelése. 4. Összefoglalás.

9. A tanulmány, közlemény végén irodalomjegyzéket kell megadni, de csak azok a művek idézhetők, amelyeknek adatait vagy megállapításait a szerző tanulmányában valóban felhasználta. Az irodalomjegyzéket a szerzők nevének „abc” sorrendjében kell összeállítani. A szövegben a szerző neve után (zárójelbe) tett évszámmal utalunk a megfelelő irodalomra.

A folyóiratok címeinek rövidítésére a szakirodalomban kialakult és elfogadott rövidítéseket alkalmazzunk.

Az irodalomjegyzék összeállításához az alábbi példák szolgálnak útmutatásul:

*Folyóiratcikkek*nél a szerző(k) vezetékneve, rövidített utóneve, a megjelenési év zárójelben, kettőspont, a közlemény címe, a folyóirat hivatalos rövidítése, a kötetszám arab számmal, aláhúzva, pontosvessző, oldalszám, pl.:

BARTUCZ, L. (1961): Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. *Anthrop. Közl.* 5; 5—18.

Könyveknél a szerző(k) neve, a kiadási év zárójelben, kettőspont, a könyv címe, a kiadó neve, a kiadás helye, pl.:

BARTUCZ, L. (1966): A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (Palaeopathologia III. kötet). Országos Orvostörténeti Könyvtár és Medicina Kiadó, Budapest.

Másodidézeteknél — ha azok el nem kerülhetők — az idézett szerző neve után *cit.* szócskát írunk, és a fenti módon idézzük a könyvet vagy a folyóiratcikket, ill. *in* szócskát írunk, ha tanulmánykötetben megjelent cikket idézünk.

Ha egy szerzőnek ugyanabból az évből több tanulmányát idézzük, akkor az évszám mellé írt *a, b, c,* betűkkel különböztetjük meg őket.

10. A szerzők a nyomdai tipografizálásra vonatkozó kívánságaikat a kézirat másodpéldányán jelölhetik be ceruzával, a nyomdai előírásoknak megfelelően.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti alaki előírásokat — a tanulmányok gyorsabb megjelenése érdekében is — tartsák meg. Az előírásoktól eltérő kéziratokat a Szerkesztőbizottság nem fogad el.

A kéziratokat a technikai szerkesztő címére kell beküldeni, aki a tanulmány beérkezését visszaigazolja. A közlésről — a lektori vélemények alapján — a Szerkesztőbizottság dönt. Erről értesítik a szerzőt.

A közlésre kerülő dolgozatok korrektúráját az ábravonatokkal együtt megküldjük a szerzőknek. A javított korrektúrát az esetenként megadott határidőig kérjük vissza. A megadott időpontig vissza nem juttatott dolgozatot kénytelenek vagyunk kihagyni a készülő számból.

A szerzőknek a kiadó szerzői ívenként 400 Ft tiszteletdíjat és 100 db különlenyomatot ad.

A Szerkesztőbizottság tagjai: dr. EIBEN Ottó (technikai szerkesztő), dr. FEHÉR Miklós, dr. LIPTÁK Pál, dr. NEMESKÉRI János (szerkesztő), dr. THOMA Andor és dr. TÓTH Tibor.

A szerkesztő címe: Dr. NEMESKÉRI János, Budapest V., Veres Pálné u. 10. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.

A technikai szerkesztő címe: Dr. EIBEN Ottó, Budapest VIII., Puskin u. 3. ELTE Ember-tani Intézet.

A kiadvány előfizethető és példányonként megvásárolható:

az AKADÉMIAI KIADÓNÁL: Budapest V., Alkotmány u. 21.
telefon: 111—010. Pénzforgalmi jelzőszám: 215—11488.

az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTBAN: Budapest V., Váci u. 22.,
telefon: 185—612.

Előfizetési díj egy évre: 20.— Ft

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalat, Budapest, I., Fő u. 32. Pénzforgalmi jelzőszám :218—10990
Telefon: 159—450

Ára: 20,— Ft

Előfizetési ára kötetenként: 30,— Ft

INDEX. 26.028

TARTALOMJEGYZÉK — CONTENTS

Eredeti közlemények — Original investigations

RAJKAI TIBOR: Általános iskolás gyermekek növekedésének szakaszossága hosszszetszeti vizsgálat alapján	115
<i>Die Periodizität des Körperwachstums bei Grundschulkindern aufgrund von Längsschnittsuntersuchung</i>	167
EIBEN OTTÓ—BODZSÁR ÉVA: A menarche-hónap és a születési hónap egybeesése egy nyugat-magyarországi mintában	169
<i>The Coincidence of the Month of Menarche and the Month of Birth in a Sample from West-Hungary</i>	179
LENGYEL IMRE: A Lepenski-Vir lelőhelyen feltárt csontvázletek laboratóriumi vizsgálatának előzetes eredményei	181
<i>Preliminary Report about the Laboratorial Examination of the Bone Finds Discovered in Lepenski-Vir</i>	188
Hírek, beszámolók — News, reports	189
Könyvismertetések — Book Reviews	196